

Ernst Gellner och Det stora diket

Den nyligen bortgångne Ernst Gellners centrala tes brukar benämnas Det stora diket. Den innebär att vetenskapen representerar ett kvalitativt avgörande trendbrott, som bara inträffat en gång i mänsklighetens intellektuella historia, skriver Svante Folin i sitt porträtt.

I november dog Ernst Gellner av en hjärtinfarkt i Prag, där han sedan 1993 var chef för Centrum för forskning om nationalism. Därmed slocknade en av de mest ljusstarka, intellektuella stjärnorna på efterkrigstidens mörka himmel.

Gellner producerade under ett halvsekel sjutton böcker och ett hundratal uppsatser inom ett ämnesspektrum, som omfattade hela det human- och samhällsvetenskapliga området: filosofi, politik, ekonomi, historia, religion, antropologi, sociologi, psykologi e tc.

Vad han än valde att fokusera sitt laserpenetrerande intellekt på, blev resultatet att fenomenet genomlystes, precisades, strukturerades och inte sällan likviderades. Han hade en säregen förmåga att frilägga det logiska eller, vanligare, ologiska skelettet i de mest diffusa tankekonstruktioner.

Inte översatt

Det är signifikativt att inte ett ord av Gellner översatts till svenska och att hans namn lyst med sin frånvaro i den svenska kulturdebatten. Möjligen kan man här ana en självbevaringsdrift. Gellner var en fruktad huvudjägare, vars trefsamling innehåller ett imponerande sortiment dissekerade hjärnor från Platon och Hegel till Freud och Derrida. Insläppt i vårt abderitiska, så kallade offentliga samtal skulle Gellners inverkan tveivelsutan varit illerns i hönsgräven.

Gellner, som var jude, lämnade trettonårig Tjeckoslovakien och anlände till England 1939. Vid sjutton års ålder debuterade underbarnet i Oxford, där han snabbt gjorde sig bemärkt i filosofiska kretsar. Dätidens så kallade Oxfordfilosofi karaktäriserades av inkräkta, pedantiska, lingvistiska excesser, förnämt fjärrade från varje antydning om vulgär verklighetskontakt. Att vara träkig och poänglös ansågs speciellt meriterande. Gellner storknade och tog en gruvlig hämnd i sin första bok *Words and Things* (1959), där han attackerade språkmandarinerna genom en blandning av logisk analys och antropologisk beskrivning av filosofistammens patetiska skara av förskräckta reaktionärer.

Långt innan boken kom ut hade Gellners kätterier stämplat honom med filosofiskt kainsmärke och han flyttade 1949 sina bopårl till London School of Economics, där han i sinom tid doktorerade på ämnet berberhelgon i Atlasbergen och blev professor i socialantropologi (1962).

Redskap

Vilket ämne Gellner än behandlar, så sker det alltid från en kritisk, filosofisk ståndpunkt. Han betraktar inte filosofi som en avgränsad, frisvävande aktivitet som bara angår esoteriska specialister utan som ett nödvändigt redskap för disciplinerat tänkande med direkt anknytning till vanliga människors mer eller mindre oartikulerade föreställningar om livet och världen.

Felaktiga uppfattningar om tingens natur och falska filosofier har som bekant förorsakat en myckenhet obeskrivligt elände.

Det stora diket. Ernst Gellner hävdade behärat att en specifik kultur – den västerländska – under de senaste 400 åren utvecklade en kognitiv stil som är kvalitativt överlägsen alla andra.

Gellner var en obotfärdig rationalist och fullföljare av det numera förhånade upplysningsprojektet. Hans grundposition är skeptisk ironi – han avskyr allsköns fanatism och är allergisk mot nationalism och etnicism – ett FN med 8 000 medlemsländer!

Pluralist

Metodologiskt är han en eklektisk pluralist som väljer verktyg efter behov och kastar bort dem, om de visar sig otjänliga. Han har inte belamrat mänskligheten med något heltäckande, hemsnickrat, filosofiskt system utan nöjt sig med att "dekonstruera" andras dito. Det är överhuvudtaget enklare att säga vad han är emot än vad han är för. Gellner är definitivt emot skitprat i form av de pseudofilosofiska fraseologier som tankesvaga/lata intellektuella älskar att drapera sig i: marxism, freudianism, existensialism, strukturalism, postmodernism och dylikt.

Han har ett mycket ont öga till de floskelmoln som oavbrutet emanerar från den kväkande grodkören på Seines vänstra strand. Verklig vedervilja känner han inför den grasserande, kunskapsteoretiska relativismen (läs nihilismen), som nu är högsta mode i bildade och "upplysta" kretsar.

Värderelativismen, som är logiskt självmotsägande, anses vara höjden av politisk korrekthet, eftersom den förnekar existensen av kulturoberoende fakta som kan förklaras genom objektiva testbara teorier. Vetenskapen är, enligt detta synsätt, bara den mytologi som det fallocentriska, imperialistiska e tc Västerlandet med montruös arrogans försöker påtvinga den övriga världens oskuldsfulla och förtryckta infödingar.

Multikultidoktrinen dekreterar att alla mytologier är jämlika och likvärdiga uttryck för olika darriga subjektiviteter, med andra ord anything goes.

Superclownen i denna cirkus var den nyligen avlidne Paul Feuerabend med kultboken *Against method*, som bland annat ville införa häxkonst på universitetet. Han blev för övrigt nyligen hyllad som en frisk fläkt av Svenska Dagbladets kulturchef.

Lustmord

Redan i livet hade Feuerabend oturen att bli föremål för ett av Gellners mest utstuderade lustmord. Gellner är inte främmande för tanken att moral, estetik och gastronomi samt allt tänkande före den vetenskapliga revolutionen lämplig-

gen kan betraktas från ett värderelativistiskt perspektiv – de gustibus non est disputandum. Däremot hävdar han behärat att en specifik kultur – den västerländska – under de senaste 400 åren utvecklade en kognitiv stil som är kvalitativt överlägsen alla andra.

Dominans

Denna tankemodell har lett till en kumulativ och accelerad, intellektuell och materiell behärskning av verkligheten som rent operationellt tar sig uttryck i total dominans inom vetenskap, teknik (fredlig och krigisk) och ekonomi.

Värderelativistiska humanister och antropologer, som susar fram mellan sina stimmiga kongresser i jetplan på 10 000 meters höjd, är hycklare och humbug. De borde enligt sin egen logik låta transporten ske per kvastskaf.

Gellners centrala tes är den om Det stora diket (The Great Divide) som innebär att vetenskapen representerar ett kvalitativt avgörande trendbrott, som bara inträffat en gång i mänsklighetens intellektuella historia.

Eftersom han är ytterst mänsklig, inser han att det frostiga förnuftets världsbild är emotionellt otillfredsställande och ser därför utan förvåning den massirrationalism i sökandet efter mening, som präglad vårt århundrade. Inför tusenårskiftet tycks behovet av religionssubstitut, terapier och idagsiderier vara omöjligt. För den trängda minoritet, som alltjämt föredrar förnuftets karga men hälsosamma spis framför mystagogernas bombastiska sulfleer, är Gellner en ovärdelig guide och ett intellektuellt moraliskt föredöme.

Slutligen är Gellner en glasklar och kvick stilist – den essä där han strimlar Hegel är till exempel betitlad "det absoluta i hängslan". I följande stiprov attackerar han den skinande riddaren Sir Karl Poppers heliga demarkationskriterium (falsifikationsprincipen), det drabbande svärd som med ett enda hugg anses kunna skilja vetenskap från pseudo-vetenskap:

"En gång i tiden trodde vetenskapsfilosofin, påverkad av den unge Popper, på den obehärdade tjuren och den eleganta matadoren. Hypoteser anlände på den vetenskapliga arenan som pristjurar, rena, välryktade och initialt felfria. Likt en mästermatador dödade den store vetenskapsmannen tjuren med en enda perfekt svärdsstöt. Den stendöda hypotesen

släpades därefter ut från arenan med fötterna i vädret för att aldrig mer synas till. Vi vet numera att det inte alls går till så. Tjuren anländer smutsig och blödande (alla hypoteser startar med plumpar i protokollet och falsifikationer som talar emot dem). Matadorer är sällan eller aldrig eleganta. De sticker på måfå utan att någonsin lyckas träffa ett vitalt organ. När den blodiga misshandeln blir outhärdlig och en annan hypotes fångar tjurfaktarens intresse, släpades den blödande tjuren ut – levande och vilt sparkande – för att avvakta nästa comeback – en solkigare men mera trovärdig historia", *Legitimation of Belief*, 1974.

Gellner var inte medlem i något parti, skrä eller koteri utan något unikt och totalt sui generis. Hans verklighetsdiagnoser utlovade sällan guld och gröna skogar, vilket gjorde att han i egenskap av dåliga nyheter budbärare bemöttes med betydande avoghet. Han kommenterade sitt predikament så här:

"Anständiga människor lever anständiga, välordnade liv i anständiga hus belägna i goda grannskap. Folk som lever i förfallna hus i ökända områden kan knappast förvänas över att en del av omgivningens dåliga rykte kommer att vidlåda dem själva. Vad som gäller för hus och grannskap gäller även universa. Anständiga människor lever i anständiga universa. Ett anständigt universum är ett med ett visst mått av tillståndighet och ordning. Vetande och moral är inte främlingar för varandra i ett sådant universum. De är sammansvetsade. Även människor som inte är säkra på att universum är så beskaffat, känner att det borde vara så, eller att samhället borde vara sådant, eller att om sakernas tillstånd är anordnande, borde filosofin verkligen göra något åt detta.

Jag säger inte att detta är ett hållbart argument. Det är sårbart för invändning. Det är inte var vi som gjorde universum. Jag till exempel avsvär mig allt personligt ansvar för universums existens och dess allmänna beskaffenhet. Jag har ingenting alls med detta att göra. Jag blev inte ens tillfrågad. Saker och ting är som de är. Jag har inte gjort dem. Jag bara talar om hur det är, men det gör mig icke ansvarig. Trots att detta verkar hållbart, är människor märkbart benägna att hysa uppfattningen att man kan veta vad en person är för en fähd genom att veta vilket slags universum han bebod. Uselheten besmittar den som kommer med dåliga nyheter." *Spectacles and Predicaments*, 1979.